

Культура і духовне життя в Україні (1917-1921рр.)

1. «Просвіти»
2. Стан загальноосвітньої школи
3. Заходи щодо ліквідації неписьменності дорослих
4. Процеси у вищій школі
5. Стан науки. Утворення Української академії наук
6. Літературний процес
7. Релігійне життя

1. Зусиллями української інтелігенції негайно після Лютневої революції 1917 р. поширювалися національні культурно-освітні організації - «Просвіти», які найбільш активно діяли серед сільського населення. «Просвіти» організовували бібліотеки, драмгуртки, хорові колективи, лекторії тощо. Вони налагоджували видавничу справу, розповсюджували українські книги, газети, часописи. На початку осені 1917 року в Україні діяли 952 культурно-освітні установи «Просвіти».

ЦК КП(б)У, місцеві більшовицькі комітети, спираючись на підконтрольні їм органи влади, висували своїх представників до керівництва «Просвіт». Оголошувалося, що заможне селянство, поміщики і фабриканти не мають права брати участь у роботі «Просвіт». Відкрито ставилося завдання перетворити «Просвіти» на ідеологізовані заклади, знаряддя комуністичного виховання. Більшовики в 1921 р. пішли на знищення цих національних культурно-освітніх організацій, тому що не змогли їх підпорядкувати собі.

Протягом громадянської війни склалася ціла система культурно-освітніх закладів, пристосована для проведення політичної лінії правлячої більшовицької партії. Цю роботу координував утворений на початку 1919р. Народний комісаріат агітації і пропаганди, який спочатку очолював Артем (Ф.Сергєєв), а пізніше відома більшовичка з Росії - О.Коллонтай. Політико-освітньою роботою займався також позашкільний відділ Наркомату освіти УСРР. Під контролем цих органів працювала густа мережа закладів комуністичного спрямування - клуби, народні будинки, бібліотеки, хати-читальні, сільбудитощо. Наприкінці 1920 р. в Україні діяло 15 тис. культурно-освітніх закладів.

2. 1917-1921 роки відзначені корінною ломкою старої системи народної освіти, пошуками нових форм, які б відповідали характеру і завданням політичних режимів, що утверджувалися в Україні.

Велика заслуга Центральної ради полягала в тому, що вона розгорнула будівництво української школи. За короткий час на приватні й громадські

кошти було засновано 53 українські гімназії, укладено навчальні програми для шкіл, розроблено план українізації школи.

Більшовики прагнули будувати принципово нову школу, відкидаючи не лише дореволюційний досвід, а й надбання Центральної ради. В деяких місцях нова влада починала свою діяльність з переслідування вчителів українознавчих дисциплін. На чолі перетворень у галузі освіти кінця 1917 - початку 1918 р. стояв Народний секретаріат освіти, керований В. Затонським. Історію, літературу, інші гуманітарні дисципліни пропонувалося викладати на основі ідей соціалізму. Скасовувалося викладання Закону Божого.

У період гетьманату українізація шкільної справи продовжувалася. Українською мовою було надруковано декілька мільйонів підручників. Наприкінці врядування гетьмана в Україні діяло 150 українських гімназій. В умовах Директорії українізація школи провадилася ще інтенсивніше, але в зв'язку зі швидким перебігом політичних подій закріпити її результати не вдалося.

1919 р. українізація народної освіти була перервана. Радянська влада основну увагу звертала на соціальне реформування школи, підпорядкування її завданням «комуністичного виховання».

У липні 1919 р. Раднарком УСРР схвалив «Положення про єдину трудову школу Української СРР», за яким у республіці впроваджувалося безплатне навчання і обов'язковість його для всіх дітей віком від 7 до 16 років. Передбачалося також скасування п'ятибальної системи в оцінці знань учнів. Ці сумнівні нововведення були навіяні загальною політичною обстановкою, впровадженням «воєнно-комуністичних» начал у всі форми суспільного життя.

У 1920 р. зроблено нову спробу створити життєздатну радянську систему народної освіти. Усі нижчі й середні державні, громадські й приватні школи України реорганізовувалися в єдину загальноосвітню трудову семирічну школу, що мала два ступені: 1-4 класи та 5—7 класи. Після закінчення семирічки випускники могли продовжувати навчання у середніх професійно-технічних школах. Того ж року радянська влада, нарешті, розгорнула кампанію впровадження в школах УСРР української мови.

Незважаючи на складні умови воєнного часу, в народній освіті України 1917-1921 рр. відбулися позитивні зрушення. Наприкінці 1920 р., згідно з офіційними даними, в Україні налічувалося 21,9 тис. загальноосвітніх шкіл, що дещо більше, ніж напередодні революції. За ці роки обліковий склад учнів зріс з 1,7 до 2,25 млн. Однак близько 1 млн. дітей усе ще залишалося поза школою.

3. Не менш важливою справою радянська влада вважала боротьбу з неписьменністю дорослих. Все населення республіки віком від 8 до 50 років, що не вміє читати, писати, зобов'язувалося вчитися грамоті. Робочий день тих, хто навчався в школах для неписьменних, скорочувався на 2 години із збереженням заробітної плати. У 1920 р. в Україні діяло близько 7 тис. таких

шкіл і гуртків, де навчалось понад 200 тис. чоловік. Частина неписьменних опановувала грамоту самостійно.

Результати роботи щодо ліквідації неписьменності підсумовано демографічним переписом 1920 р. Якщо до революції серед жителів України налічувалося 27,9% письменних, то наприкінці 1920 р. — вже більше третини.

4. Центральна рада опрацювала план заснування вузів з українською мовою викладання. Частково він був реалізований за гетьманату. 6 жовтня 1918 р. урочисто відкрився перший державний український університет у Києві, 22 жовтня — другий український університет у Кам'янці-Подільському.

В березні 1919 р. уряд УСРР за прикладом РСФРР видав декрет про нові правила прийому до вузів. Оголошувалося, що в першу чергу прийматимуться представники робітничого класу і трудового селянства. Для них вступні іспити скасовувались, а документи про закінчення середньої школи не вимагалися. Було скасовано також плату за навчання, а студентів забезпечували стипендією.

З метою звуження впливу старої професури, викладачів і антибільшовицьки налаштованого студентства було реорганізовано управління вищою школою. Університети - осередки вільнодумства і духовного розкріпачення - в Україні взагалі були ліквідовані, а на їх основі утворювалися галузеві навчальні заклади, зокрема інститути народної освіти. Щоб готувати робітничу і селянську молодь до навчання в вузах, у 1920 р. було відкрито робітничі факультети (робітфаки).

Наприкінці 1920 р. в Україні працювало 38 вузів, у яких навчалось 57 тис. студентів. Це було значно більше, ніж до революції. Крім того, існувала мережа середніх навчальних закладів, вона налічувала 665 профшкіл і 13 робітфаків, у яких навчалось понад 60 тис. студентів.

5. Складності революційного часу відбилися і на стані науки в Україні. Але у ці роки в її вузах і наукових дослідних центрах продовжували працювати видатні вчені — хімік Л.Писаржевський, біохімік О.Палладій, мостобудівник-новатор Є.Патон, філолог, історик і сходознавець А.Кримський, історики Д.Багалій, В.Бузескул, гідромеханік Г.Проскура, один із засновників вітчизняної школи газотурбобудування В.Маковський та багато інших.

Разом з тим частина вчених, особливо тих, які активно включилися в політичну боротьбу, змушена була залишити Україну, рятуючись від переслідувань, а також від голодної смерті. Багато з них продовжували наукову роботу в еміграції.

Революція надала можливість втілити в життя мрію кількох поколінь українських учених — створити національну Академію наук. Улітку 1918 р., за гетьманату з числа видатних учених була укладена Комісія по утворенню Української академії наук (УАН). Гетьман запропонував пост президента

Академії М. Грушевському, але той відмовився. Очолив найвищий науковий заклад України В. Вернадський. Урочисте відкриття Української академії наук відбулося 24 листопада 1918 р. Академія наук включала три структурні відділи: історично-філологічний, фізико-математичний і соціально-економічний. При УАН діяла Національна бібліотека. В 1919-1920 рр. учені Академії наук розробили найновіші правила українського правопису. Розпочалось академічне видання творів Т.Шевченка і І.Франка.

6. У роки революції і визвольних змагань в українську літературу ввійшло ціле покоління письменників і поетів, які започаткували етап в її розвитку. Література 1917-1921 рр. відбила надзвичайно складну й суперечливу панораму життя і боротьби, небувалого злету людського духу, моральну нищість, небачену трагедію братовбивчої війни.

Вільні від бюрократичного «регулювання», закріплені канонів і обов'язкових підходів, поети і письменники по-різному, відповідно до власних уподобань, світосприймання, літературних традицій і політичних симпатій відбивали дійсність, історичний процес, свідками, а нерідко й активними учасниками якого вони були. Емоційно-радісним збудженням просякнута поема молодого Павла Тичини «Золотий гомін», написана 1917 р. і присвячена святкуванню з нагоди проголошення Першого універсалу Центральної ради.

Помітною течією в поезії цього періоду був романтизм, що представляли В. Сосюра, В. Чумак, В. Еллан-Блакитний та інші. Події воєнних років В.Сосюра яскраво змалював в автобіографічному творі «Третя рота».

Гурток молодих українських літераторів, які об'єдналися навколо журналу «Книгар», започаткував знамените літературне угруповання «неокласиків». Це -М.Зеров, П.Филипович, М.Рильський, М. Драй-Хмара, Ю.Клен. Частина молодих українських митців приєдналася до символістів.

Серед них -
П. Тичина, Я.Савченко, Д.Загул та ін.

7. Події української революції і боротьби за збереження державної незалежності справили істотний вплив на релігійне життя України. Російська православна церква (РПЦ), в лоні якої перебувала більшість віруючих України, відреагувала на крах самодержавства відновленням Московського патріархату, скасованого ще Петром I, і спробами зберегти свій контроль над всіма єпархіями колишньої імперії. У свою чергу, в середовищі духовенства і віруючих України стало поширюватися прагнення до демократизації церковного життя і повернення до статусу незалежності (автокефалії) Української православної церкви.

Короткочасне панування більшовиків на початку 1918р. в Україні супроводжувалося терором супроти духовенства. В січні 1918 р. в Києві було вбито митрополита Київського і Галицького Володимира.

У червні 1918 р., за гетьмана П. Скоропадського, Всеукраїнський православний собор відновив роботу. Тепер у його складі переважали

делегати промосковської орієнтації, які ухвалили, що православні єпархії в Україні залишаються під юрисдикцією Московського патріархату.

Після приходу до влади в Україні Директорії ідея автокефалії, нарешті, стала перетворюватися в реальність. Але політична нестабільність 1919 р. не дозволила реалізувати це рішення.

Установивши в 1919р. контроль над Україною, більшовики повернули до антицерковної політики. Наприкінці січня 1919 р. Раднарком УСРР проголосив «Закон про відокремлення церкви від держави і школи від церкви». Цей закон передавав в руки держави храми і все церковне майно, надавав органам влади право закривати небажані їм храми. Атеїстичне керівництво більшовицької партії повело наступ на релігію і церкву. Тисячі священників і віруючих стали жертвами червоного терору. Частину храмів і монастирів було закрито, релігія проголошувалася «опіумом для народу», віруючі ставали неповноправними громадянами.

Завдання для самоконтролю

- 1. Чим займалися «Просвіти» в Україні? Чому більшовики їх знищили?*
- 2. Як ліквідовувалась неписьменність дорослих?*
- 3. Порівняйте систему освіти за Центральної Ради, гетьманату і більшовиків?*
- 4. Які зміни сталися у вищій школі?*
- 5. Особливості релігійного життя в 1917-1921 рр.*

